

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКА АКАДЕМІЯ НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА**

КРУП'ЯК ЛІДІЯ БОГДАНІВНА

УДК 338.10

**ФОРМУВАННЯ РИНКОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ
ТА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ БУРЯКО-
ЦУКРОВОГО ВИРОБНИЦТВА (НА ПРИКЛАДІ
АПК УКРАЇНИ)**

Спеціальність 08.07.02. - Економіка сільського
господарства і АПК

АВТОРЕФЕРАТ
*дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата економічних наук*

Тернопіль - 1997

Дисертація є рукописом.

Робота виконана в Тернопільській академії народного господарства Міністерства освіти України..

Науковий керівник - доктор економічних наук, професор Яремчук І.Г., Тернопільська академія народного господарства Міністерства освіти України, завідувач кафедри економіки природо-користування і управління

Офіційні опоненти - доктор економічних наук, професор Олійник Василь Михайлович, Тернопільська академія народного господарства Міністерства освіти України, директор інституту аграрного бізнесу
- кандидат економічних наук, старший науковий співробітник Бондар Володимир Сергійович, інститут цукрових буряків УААН, завідувач лабораторії економіки і організації цукрових буряків і насіння.

Провідна установа - Львівський державний аграрний університет Міністерства сільського господарства, кафедра економіки АПК.

Захист відбудеться "12" листопада 1997 р. об 11⁰⁰ на засіданні спеціалізованої вченої Ради Д-58.082.01 при Тернопільській академії народного господарства за адресою:

282004, м.Тернопіль, вул.Львівська, 11, ауд.1300.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Тернопільської академії народного господарства.

Автореферат розісланий "11" жовтня 1997 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої Ради,
доктор економічних наук, професор

Фаріон І.Д.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Перехід економіки України до ринкових відносин характеризується якісними перетвореннями, які зумовили складні структурні зміни у всіх галузях народного господарства, в тому числі бурякоцукрової. Зміни економічних відносин цієї галузі знайшли відображення в економічному механізмі господарювання, який характеризується відсутністю концептуального бачення економічних перетворень, законодавчого забезпечення, обґрунтованої економічної політики по відношенню до бурякоцукрового підкомплексу.

Цей процес характеризується різким спадом виробництва цукрових буряків та цукру. Так, за останні п'ять років середньорічні обсяги виробництва цукрових буряків в Україні скоротилися на 28,2% порівняно з періодом 1986-1990 р.р. Урожайність цукрових буряків на сьогодні Україна має у 2,5 рази нижчу порівняно з Францією та Німеччиною.

Сповільнення темпів виробництва цукрових буряків призвело до відповідного зменшення за останні п'ять років середньорічного обсягу виробництва цукру на 1,5 млн.т, щорічних втрат валютних надходжень на суму 600 млн. доларів США. Отже, сучасний етап переходу бурякоцукрового підкомплексу до ринкової економіки вимагає удосконалення ринкового механізму, який повинен забезпечити збільшення виробництва цукру для внутрішнього та зовнішнього ринку, зробити галузі буряківництва та цукровиробництва високоприбутковими.

Проблема формування ринкової інфраструктури та підвищення ефективності бурякоцукрового виробництва знайшла відображення у працях зарубіжних дослідників (Я.Добжицький, С.Загородський, Д.Линдсей, З.Пишрембл та інші), а також у працях українських вчених економістів О.С.Багатеренка, П.П.Борщевського, Н.В.Виноградова, З.В.Гуцайлюка, М.І.Долішнього, С.Л.Дусановського, І.І.Лукінова, О.М.Онищенко, П.Т.Саблука, І.Г.Яремчука та ін.

Нові економічні умови вимагають сучасного підходу до даного питання, оскільки підвищення ефективності бурякоцукрового виробництва залежить від ринкового механізму господарювання, а цей, в свою чергу, взаємопов'язаний з розвитком відносин власності, створенням ринкової інфраструктури, регулюванням цін і формуванням ефективних господарських структур у даній сфері виробництва, поступовим переходом від вузькогалузевого до міжгалузевого управління бурякоцукровим виробництвом.

В цих умовах вирішення таких складних питань, як підвищення ефективності в бурякоцукровому виробництві в умовах формування ринкових відносин, потребує науково-методологічного підходу і вироблення науково обґрунтованих пропозицій з реалізації поставлених завдань.

Значимість і наукові дослідження цих складних економічних проблем обумовлюють актуальність і вибір теми даного дисертаційного дослідження.

Мета і завдання дисертаційного дослідження. Метою дисертаційного дослідження є вироблення теоретичної концепції і практичних рекомендацій щодо комплексного функціонування бурякоцукрового підкомплексу України та визначення найбільш

важливих напрямків підвищення його ефективності в умовах формування ринкових відносин.

Відповідно до поставленої мети передбачено вирішити такі основні завдання методичного і прикладного характеру:

- теоретично обґрунтувати історичні етапи становлення і розвитку ринкової інфраструктури в агропромисловому комплексі України;
- вивчити діючу практику та розробити методiku визначення і послідовного аналізу ефективності основних видів зв'язків, обґрунтованих розрахунків та відображення кількісно-якісної характеристики основних параметрів взаємодії споживчої кооперації з агропромисловим комплексом;
- розкрити основні тенденції розвитку бурякоцукрового виробництва в діючій системі торговельних відносин та виявити характер його розміщення і територіальної організації;
- провести аналіз структури бурякоцукрового підкомплексу, виробництва і продажу цукрових буряків як основної форми торговельних відносин з цукровими заводами та дослідити організацію раціонального формування сировинної бази цукрової промисловості, а також визначити напрями її удосконалення;
- обґрунтувати вибір показників, що характеризують ефективність діяльності галузей бурякоцукрового виробництва у сучасних умовах господарювання;
- розробити модель вивезення транспортними засобами цукросировини на бурякоприймальний пункт;
- розкрити причини екологічних наслідків діяльності бурякоцукрового виробництва і виробити конкретні напрями екологізації цієї діяльності;
- розробити систему ціноутворення у бурякоцукровому підкомплексі та виробити рекомендації її розвитку на основі розгляду існуючої методики у країнах з ринковою економікою;
- розробити механізм узгодження інтересів партнерів: бурякосійних господарств, цукрових заводів, споживачів та держави.

Предмет і об'єкт дослідження. Предметом дослідження дисертаційної роботи є теоретичні, методичні та практичні аспекти економічних передумов розвитку бурякоцукрового підкомплексу і підвищення його економічної ефективності в умовах формування ринкових відносин.

Об'єктом дослідження був бурякоцукровий підкомплекс, який сформувався на території України та Тернопільської області, для яких характерна багатогалузевість, висока товарна спрямованість виробництва, активізація ринкових відносин з виробництва, переробки сільськогосподарської сировини та її реалізації.

Методологія і методика дослідження. Методологія і методика дослідження базується на сучасних наукових концепціях. В основу методології дослідження покладено діалектичний підхід до вивчення економічних явищ, процесів і закономірностей та динаміки розвитку складових бурякоцукрового підкомплексу в конкретних умовах розвитку різних форм власності і вимог ринкової економіки.

В процесі дослідження використовувались методи статистичного аналізу, порівняння і узагальнення, а також експертні оцінки.

Інформаційною основою дослідження слугували матеріали статистичної звітності Міністерства статистики, Міністерства сільського господарства і продовольства України, концерну "Укрцукор", Тернопільського обласного управління статистики, Тернопільського обласного управління сільського господарства і продовольства, асоціації "Тернопільцукор", дані обстежень соціально-економічного стану районів області, показники річних звітів підприємств АПК, цукрової промисловості та торгівлі, наукові публікації вітчизняних і зарубіжних авторів з питань бурякоцукрового виробництва, спеціальна література з технології та організації виробництва цукру, галузеві інструкції та нормативні документи. Крім того, використано офіційні статистичні матеріали за рубежом, а також особисті дослідження автора.

Наукова новизна дисертаційної роботи. Наукова новизна підтверджується отриманими результатами і полягає в наступному:

- теоретично обґрунтовано аспекти формування торговельних відносин в бурякоцукровому підкомплексі та визначені шляхи його подальшого розвитку і удосконалення;
- проведено аналіз рівня економічної ефективності бурякоцукрового виробництва в діючій системі торговельних відносин;
- обґрунтовано переваги та недоліки існуючої системи формування торговельних відносин при виробництві сировини, цукру та ринку збуту, а також запропоновано рекомендації та методику її поліпшення;
- доведено недосконалість існуючої методики управління якістю продукції та запропоновано враховувати підсумкові показники якості сировини;
- розроблено методику визначення повної зрілості цукрових буряків на основі матеріалів господарств бурякової зони цукрового заводу "Поділля";
- внесено пропозиції щодо раціонального використання сировини, підвищення її цукристості, зниження втрат у процесі транспортування, зберігання та переробки;
- розроблено структурну схему економіко-математичної моделі оптимального планування бурякоцукрового виробництва, а також розроблено модель по вивезенню транспортними засобами цукросировини на бурякоприймальний пункт;
- обґрунтовано доцільність вироблення програми з переведення екологізації бурякоцукрового виробництва на принципово новий технологіко-економічний механізм;
- запропоновано методику визначення ціни на цукрові буряки та цукор як одного з головних чинників еквівалентності взаємин в бурякоцукровому підкомплексі з урахуванням існуючої практики та зарубіжного досвіду;
- теоретично обґрунтовано доцільність створення добровільних формувань у бурякоцукровому виробництві, реформування діючих та створення ринкових організацій з оптової торгівлі цукром, враховуючи товарні, фондові, валютні та трудові біржі;
- розроблено ринкову модель управління бурякоцукровим виробництвом та концептуальний підхід до формування маркетингової діяльності цукрових заводів і забезпечення ефективного функціонування регульованого ринку цукру в Україні.

Практичне значення дослідження. Теоретично обґрунтовані перспективи розвитку підкомплексу та оцінка економічної ефективності його функціонування в умовах ринкової економіки.

Практична цінність дослідження полягає у застосуванні запропонованих автором методів з підвищення ефективності бурякоцукрового виробництва з урахуванням об'єктивних умов його господарювання, пропозицій з формування механізму узгодження інтересів бурякоцукрового підкомплексу, споживачів та держави. Отримані результати досліджень дозволяють суттєво підвищити економічну ефективність бурякоцукрового виробництва, задоволення потреб населення в цукрі.

Результати дослідження можуть використовуватися при виробленні галузевих методик з підвищення ефективності бурякоцукрових формувань різних рівнів.

Апробація роботи. Основні результати досліджень висвітлені в наукових статтях і доповідались на міжобласній науково-практичній конференції "Актуальні проблеми соціально-економічного розвитку Подільського регіону" (Тернопіль, 1992), регіональній науково-практичній конференції "Ефективність реформування аграрної сфери і шляхи раціонального використання природних ресурсів Поділля" (Тернопіль, 1986), семінарах в Агропромі, асоціації "Тернопільцукор", на яких отримали схвальну оцінку. Окремі положення і розробки використовуються на підприємствах бурякоцукрового виробництва Тернопільської області та в навчальному процесі Тернопільської академії народного господарства.

На захист виносяться:

- теоретично обґрунтована концепція розвитку ринкової інфраструктури, удосконалення цінового механізму в бурякоцукровому підкомплексі України;
- нова форма організаційної системи управління в бурякоцукровому підкомплексі, координація і взаємодія виробництва цукрових буряків і цукру в умовах ринкових відносин;
- нова ринкова модель, яка передбачає залучення іноземних інвестицій, впровадження нових технологій, зміцнення експортного потенціалу, підвищення економічної ефективності в бурякоцукровому підкомплексі.

Особистий внесок здобувача полягає в розробці структури міжгалузевих зв'язків у бурякоцукровому виробництві при ринковій моделі управління, цін на цукрові буряки і цукор та моделі з вивезення транспортними засобами цукросировини на бурякоприймальний пункт.

Публікації. За результатами проведених досліджень автор опублікував 8 наукових праць загальним обсягом 2,4 друк. арк.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається з вступу, трьох розділів, висновків та додатків. Робота викладена на 197 сторінках машинописного тексту, з них 21 сторінку займають 62 таблиці, 14 сторінок - 24 рисунки, 1 сторінку - 1 схема, 15 сторінок - 13 додатків. Список використаної літератури складає 161 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність теми дослідження, визначається мета, завдання, предмет, об'єкт та методологія дисертаційної роботи.

У першому розділі - «Етапи становлення і розвитку ринкової інфраструктури в агропромисловому комплексі» - детально досліджено історичні аспекти формування торговельної інфраструктури в народному господарстві України. На основі опрацювання спеціальної історичної та економічної літератури, архівних джерел в роботі розглядаються питання розвитку торговельних відносин. Окремо досліджуються історичні проблеми зародження бурякоцукрової промисловості на теренах України та формування ринку цукру. Зокрема, відзначено, що розвиток національного ринку України можна розділити на такі етапи. Перший - це період XVI-XVIII ст., другий - XIX - початок XX ст., третій - післяреволюційний період, четвертий - період після другої світової війни і п'ятий - перехід України до сучасної ринкової економіки.

Початок бурякоцукрового виробництва відносять до 1802 р., коли Я.С.Єсипов і Є.І.Бланкеннагель побудували цукровий завод в селі Аляб'єво Тульської губернії. Однак у центральній частині Росії бурякоцукрове виробництво виявилось нерентабельним через низькі врожаї буряків, відсутність робочої сили. У зв'язку з цим воно поступово почало переміщуватися на більш родючі землі України. Перший цукровий завод був побудований в селі Макошине Сосницького повіту Чернігівської губернії в 1804 р.

Наприкінці 40-х років XIX ст. Україна перетворилась на основний регіон бурякоцукрового виробництва: тут було вже розташовано 49 цукрових заводів із 147, що були тоді в Росії.

Широкого розвитку цукроваріння набуло у західних областях України, де до середини XIX ст. існувало 16 цукроварень.

Цукор як продукт експорту з України становив 27% загального виторгу за експортовану продукцію. Українські цукрозаводчики експортували цукор у більшість західноєвропейських країн і практично монополізували турецький та іранський ринки.

Розвиток бурякоцукрового виробництва у післяреволюційний період характеризується даними (табл.1).

Таблиця 1. Показники розвитку бурякоцукровиробництва у післяреволюційний період

Роки	Посівна площа, тис.га			Вироблено білого цукру, тис.ц		
	СРСР всього	в т.ч по Україні		СРСР всього	В т.ч. по Україні	
		всього	в % до СРСР		всього	в % до СРСР
1918	410.9	338.1	82,3	3422.3	2869.3	83,8
1920	198.7	147.8	74,4	8869.0	7672.2	86,5
1925	534.0	439.4	82,3	10643.5	8830.2	82,9
1930	1030.4	849.5	82,4	17813.4	14631.6	82,1
1940	1230.0	820.1	66,7	22100.0	15800.0	71,5

З табл.1 видно, що за післяреволюційний період збільшилися посіви цукрових буряків, збільшилося виробництво білого цукру. Посіви цукрових буряків та виробництво цукру поширилося в інші колишні республіки Союзу. В Україні в 1940 році посіви

цукрових буряків становили 66% проти 82% в 1918 році. Виробництво білого цукру в тому ж році становило 71%. Отже, і в післяреволюційний період Україна залишилась основною зоною в СРСР по вирощуванню цукрових буряків та виробництву білого цукру.

У даний час в Україні заготівлю і переробку цукрових буряків здійснюють 192 цукрові заводи із виробничою потужністю 506 тис.т переробки цукрових буряків за добу, 84 заготівельні пункти. У бурякоцукровий підкомплекс входять також 135 радгоспів з вирощування насіння цукрових буряків, 4 заводи з доробки і підготовки насіння до посіву, машинобудівні і ремонтні заводи з виготовлення устаткування та обладнання для цукрових заводів, кар'єри з добування вапнякового каменю та ін. Науково-технічне забезпечення галузі здійснюють два науково-дослідні інститути і один проектний, сім дослідно-селекційних станцій та сім дослідних елітних господарств.

Таким чином, бурякоцукрове виробництво є потужний підкомплекс агропромислового комплексу України, від рівня ефективності якого значною мірою залежить ефективність всієї переробної промисловості України.

Другий розділ дисертації - «Рівень ефективності бурякоцукрового виробництва в діючій системі торговельних відносин» - присвячений проблемам виробництва та реалізації цукрових буряків, цукру. Окремо досліджуються та аналізуються показники ефективності бурякоцукрового підкомплексу.

Україна має сприятливі природно-кліматичні умови для вирощування цукрових буряків. Однак ефективність галузі буряківництва в нашій країні порівняно з іншими країнами світу значно нижча. Так, в Україні з кожного гектара виробляється лише 25-30 цт цукру, у Німеччині - 70, Франції - 90-100.

Але розвиток буряківництва в нашій державі, особливо починаючи з 1990 р., характеризується нестабільністю, простежується тенденція зменшення посівних площ та зниження урожайності.

Найінтенсивніше буряківництво розвивається в зоні західного Лісостепу. Характерним прикладом чого є Тернопільська область. Вона має більше 70% посівних площ, що можуть бути придатні для вирощування цукрових буряків, але з них використовується тільки біля 17%.

Аналіз економіки виробництва цукрових буряків у сільськогосподарських підприємствах області з 1986 по 1995 р.р. показав відсутність динамізму і стійкості (табл.2).

Валовий збір коренеплодів по роках був нерівномірний під дією змін, пов'язаних з розмірами посівних площ і рівнем урожайності. Аналізуючи табл.2, бачимо, що, починаючи з 1986-1990 р.р., посівні площі під цукрові буряки в 1995 р. зменшились в області на 19,3 тис.га, або на 17,5%.

У 1995 р. цукрові буряки всіма категоріями господарств в області вирощувалися на площі 91,2 тис.га. Господарства одержали урожайність по 220 ц/га. На переробку цукровим заводам доставлено 2011,0 тис.т цукросировини. Але порівняно з 1994 р. валовий збір цукрових буряків у 1995 р. зменшився на 425,2 тис.т (17,5%). Такі результати були отримані через зменшення урожайності солодких коренів (220 ц/га) порівняно з

1994 р., незважаючи на те, що посівна площа збільшилася на 2,1 тис.га. Закупки цукрових буряків проти 1994 р. збільшилися на 209,9 тис.т, або на 11%.

Таблиця 2. Показники виробництва цукрових буряків (фабричних) по Тернопільській області (у всіх категоріях господарств)

Показники	1986-1990рр. (в середньому за рік)	1991р.	1992р.	1993р.	1994р.	1995р.	1995р. в % до 1986-1990рр.
1. Зібрана площа, тис.га	110,5	95,4	92,3	94,2	89,1	91,2	82,5
2. Урожайність, т (га) (з 1 га зібраної площі)	326	231	247	229	273	220	67,5
3. Валовий збір, тис.т	3605,5	2202,7	2281,8	2158,8	2436,2	2011,0	55,8
4. Закупки, тис.т	3602,0	2102,8	2128,8	2027,4	1799,1	2009,0	55,8
5. Закупки в % до валового збору	99,9	95,5	93,3	93,9	73,8	99,9	-

Головними причинами зменшення обсягів виробництва цукросировини в області є порушення економічних відносин, поява дисбалансу у рівнях ефективності діяльності постачальників сировини та переробних підприємств, а також відсутність матеріальної зацікавленості сільськогосподарських виробників у кінцевих результатах.

В Україні цукор виробляють в 19 областях. Найбільше цукру із цукрових буряків було вироблено в 1990 р. - 5,4 млн.т. Починаючи з 1991 р., виробництво цукру значно скоротилося як за обсягом, так і в розрахунку на 1 га посівів. У 1995 р. виробництво цукру з цукрових буряків порівняно з 1990 р. скоротилося у 1,5 раза.

Починаючи з 1990 р., спостерігається значне зниження виробництва цукру на заводах Тернопільської області. Так, у 1995 р. по заводах асоціації "Тернопільцукор" воно зменшилося на 38,3%, а кількість виробленого цукру з 1 га на 36,3% (табл.3).

Таблиця 3. Показники виробництва цукру по заводах асоціації "Тернопіль-цукор" за 1990-1995 р.р.

Цукрові заводи	Виробництво цукру по роках												1995 р. в % до 1990 р.
	1990		1991		1992		1993		1994		1995		
	Всього, тис.т	з 1 га, ц	Всього, тис.т	з 1 га, ц	Всього, тис.т	з 1 га, ц	Всього, тис.т	з 1 га, ц	Всього, тис.т	з 1 га, ц	Всього, тис.т	з 1 га, ц	
Борщівський	30,2	41,3	16,2	22,2	16,0	25,1	19,3	30,2	19,4	28,2	20,1	23,69	57,1
Бучацький	32,0	39,0	12,6	16,4	18,5	26,3	19,8	26,7	20,6	30,4	16,3	22,8	58,4
Збаразький	31,4	39,6	18,1	26,0	20,7	33,4	19,0	25,9	21,5	31,4	21,8	24,3	61,3
Козівський	33,4	31,0	15,5	15,5	21,1	23,8	14,8	16,5	20,8	30,7	20,3	21,1	68,1
Кременецький	34,8	29,6	25,4	23,1	25,6	25,5	19,8	21,9	26,6	27,7	19,0	19,9	67,2
Лановецький	24,2	29,2	16,9	18,6	19,7	21,7	17,7	19,9	22,2	28,6	19,5	21,7	74,3
"Поділля"	37,1	39,4	14,9	19,9	22,3	29,7	22,1	25,8	23,5	29,3	22,2	25,2	63,9
Хоростківський	60,9	38,2	34,1	22,3	31,0	22,5	28,4	21,3	40,2	28,4	34,3	22,8	59,6
Чортківський	73,1	44,5	36,8	24,6	39,4	27,5	50,7	33,9	46,6	45,4	47,1	28,4	63,8
Всього	357,1	37,2	190,5	21,0	214,3	25,7	211,6	24,9	241,4	31,3	220,6	23,7	63,7

Вся сировина, яка поступає на цукрові заводи, переробляється на умовах давальників і залишається у розпорядженні бурякосійних господарств. Отже, цукор на внутрішній ринок та за межі митних кордонів надходить нерегульовано. Його кількість не встановлюється державою. Бурякосійні господарства та інші власники цукру продають його через біржі, торгові дома, на колгоспних ринках та безпосередньо зі своїх

складів готової продукції. Тобто створено нерегульований ринок цукру. При цьому виникає необхідність у створенні нових економічних умов для розвитку бурякоцукрового виробництва та переведення цієї галузі на ринкові форми господарювання, а також потреба стабілізувати ціни на внутрішньому ринку, захистити інтереси споживачів і виробників.

Однією з головних проблем бурякоцукрового підкомплексу в умовах переходу до ринкових форм господарювання є підвищення ефективності виробництва. Але в цій галузі, як і в усьому народному господарстві, простежуються негативні економічні явища, що впливають на зниження ефективності виробництва. Це, зокрема, зростання вартості виробничих витрат і собівартості одиниці продукції, зниження питомої ваги оплати праці, яка скоротилась з 31,5% у 1994 р. до 22,5% (-9,0%) у 1995 р.

У роботі досліджено вплив урожайності на підвищення бурякового виробництва. Так, в господарствах, де урожайність 300-350 ц/га, прибуток на 1 га становить 184% від середнього рівня, при урожайності 200-250 ц/га прибуток становить лише 97,5%, а при урожайності 200 ц/га - 42,4%.

На основі дослідження виробничої діяльності підприємств цукрової промисловості у роботі систематизовано фактори, які взаємопов'язані і впливають на ефективність виробництва цукру, їх можна поділити на показники ефективності виробництва і якості цукрових буряків, матеріаломісткості виробництва цукру, використання основних фондів, ефективності трудових ресурсів та узагальнюючі показники ефективності виробництва цукру.

Досліджуючи виробництво цукру на цукровому заводі "Поділля", нами був зроблений порівняльний економічний аналіз за техніко-виробничими показниками. За 1995 рік було одержано білого цукру 22241 т, що порівняно з 1993 р. на 1874 т більше. Такий результат був досягнутий за рахунок збільшення виходу цукру з одиниці переробленої сировини (12,30% проти 9,88%). Збільшення виходу цукру зумовлене збільшенням цукристості при прийманні буряків, що є одним із головних показників технологічної якості сировини.

У роботі розглянуто фактори, які впливають на собівартість цукру. У 1995 р. на цукровому заводі "Поділля" в структурі витрат на виробництво цукру найбільшу питому вагу займало паливо і енергія, зокрема, на технологічні цілі - 36,9%, загальнозаводські витрати - 14,4%, витрати на утримання і експлуатацію обладнання - 12,6%, а на сировину - 11,7%.

У третьому розділі дисертаційної роботи - «Ринкова інфраструктура та підвищення ефективності бурякоцукрового виробництва» розглядаються шляхи збільшення обсягів виробництва, екологічні проблеми бурякоцукрового підкомплексу, розроблено пропозиції з удосконалення цінового механізму з виробництва та реалізації сировини і цукру, економіко-організаційних основ ринкових відносин.

Збільшення виробництва цукрових буряків за рахунок дальшого розширення посівних площ в областях з великою щільністю посівів практично неможливе, оскільки посівні площі за останні роки зменшуються. Тому необхідно домагатися дальшого підвищення урожайності.

В роботі визначено вплив змін факторів на збільшення валового збору цукрових буряків, розраховано вплив розміру посівної площі, урожайності, загального збору цукрових буряків 1995 р. порівняно з 1994 р. Для одержання високих урожаїв по 300-500 ц/га визначено норми внесення в ґрунт N, P₂O₅, K₂O, MgO, CaO, адже світова практика свідчить, що добрива забезпечують не менше 30-40% підвищення врожайності. Найбільш перспективним напрямом в галузі захисту посівів від бур'янів є створення післясходових гербіцидів, оскільки для цукрових буряків ґрунтові гербіциди небажані, так як при їх застосуванні знижується цукристість коренів.

Прискорення переходу на українську інтенсивну технологію збільшення виробництва і поліпшення якості цукросировини та цукру потребує значного поліпшення селекційно-насінницької роботи в буряківництві. Це насамперед: впровадження у виробництво нових вітчизняних та зарубіжних гербіцидів на стерильній основі із зміною селекційно-насінницького процесу, переходом на гетерозисну основу з використанням методів біотехнології; створення високопродуктивних гібридів на стерильній основі, які б відповідали кращим світовим аналогам; реконструкція насінневих заводів, поліпшення технології виробництва, підготовки та забезпечення господарств насінням зі схожістю не менше 85%, одноростковістю і вирівняністю 90-95%, обробленим інсектицидами, фунгіцидами, стимулюючими та мікробіологічними речовинами; фінансової та організаційної доступності буряконасінницьких господарств та насінневих заводів до ринку матеріально-технічних засобів для забезпечення інтенсифікації виробництва насіння цукрових буряків; повне забезпечення попиту господарств у насінні високих посівних кондицій та створення ринкових фондів конкурентоспроможного насінневого матеріалу; освоєння технології обробки насіння із застосуванням дражування, полірування та інкрустації з нанесенням поживних, фізіологічно-активних та захисних речовин.

Від кількості та якості сировини, цукрових буряків, в основному залежить обсяг виробництва цукру і його економічна ефективність. В існуючій методиці управління якістю продукції не враховуються підсумкові показники, які визначають якість сировини. Тому для одержання високоякісної сировини необхідно формувати якість цукрових буряків протягом всього вегетаційного періоду, враховуючи період з початку появи сходів, густоту рослин, вагу кореня, якість нормального соку. Тільки при цьому можна отримати найбільший урожай коренів потрібної якості, найвищий вихід білого цукру.

Одним із важливих факторів підвищення якості цукрових буряків є визначення їх повної зрілості. На основі матеріалів господарств бурякової зони цукрового заводу "Поділля" у роботі запропоновано методику, яка дозволяє за головними факторами планувати, контролювати та формувати технологічну якість цукрових буряків у період найбільш інтенсивного розвитку і накопичення цукру та визначати період збирання.

Великий вплив на врожайність та якість цукрових буряків має організація їх збирання і своєчасне вивезення із полів. Нерівномірність в надходженні і обслуговуванні транспортних засобів призводить до їх простою або до простою БУМів, що тягне за собою економічні втрати, величина яких повинна бути зведена до мінімуму. Щоб показати ефективність використання автотранспорту по вивезенню цукрових буряків на прий-

мальні бурякопункти цукрових заводів, нами розроблена модель середньогодинного надходження транспортних засобів на бурякоприймальний пункт протягом доби.

Значні резерви підвищення врожайності і цукристості буряків можуть бути реалізовані при переході до оптимальних строків і темпів збору цукрових буряків, а також ліквідації розриву між копанням і вивезенням, адже це дає можливість підвищити цукристість буряків при прийманні, наприклад, на 0,5% до їх маси і збільшити виробництво кінцевого продукту на 4 -4,5%.

Одним із важливих резервів підвищення ефективності цукрової промисловості є поліпшення використання сировини. Узагальнюючим показником використання сировини, який відображає як рівень витрат буряків і цукру на підприємствах галузі, так і якість сировини, яка надходить для переробки, є коефіцієнт вилучення цукру із заготовлених цукрових буряків ($K_{вц}$), що визначається як відношення виходу цукру до цукристості буряків при прийманні.

$$K_{вц} = \frac{V_{ц}}{Цб.пр} \cdot 100\%$$

На прикладі цукрового заводу "Поділля" і господарств його сировинної зони у роботі було розроблено методику, яка дозволяє складати поточні та перспективні програми функціонування бурякоцукрового підкомплексу на основі системного підходу і використання економіко-математичних методів.

Структурна схема економіко-математичної моделі (ЕММ) оптимального планування бурякоцукрового виробництва, на якій ґрунтується ця методика, представлена на рис.1.

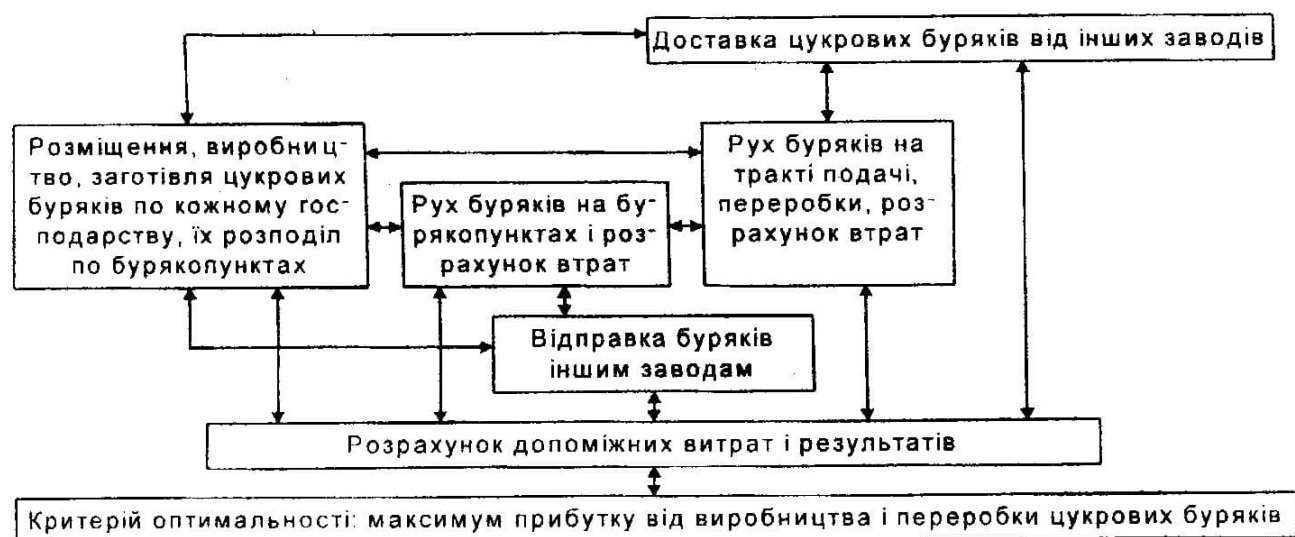

Рис.1. Структура ЕММ оптимального планування бурякоцукрового виробництва.

За цією методикою можна дати економічну оцінку будь-якому чиннику. Вплив виробничого, організаційного і економічного факторів на критерій ефективності галузі (максимум прибутку у виробництві і переробці цукрових буряків) оцінюється з урахуванням їх комплексної взаємодії, а не тільки прямо, як це робиться при експертній оцінці і використанні різних засобів розрахунково-конструктивного методу, який не дає мож-

ливості комплексно оцінити реальний вклад кожного із учасників бурякоцукрового виробництва.

При переході України до ринкового господарювання потрібно відзначити, що економічний механізм природоохоронної діяльності в бурякоцукровому виробництві залежить від певних умов, зокрема, нових форм власності, перехідних етапів до ринку, міжгалузевих зв'язків.

Дослідження політики ціноутворення та перспектив виходу на світовий ринок цукру має важливе значення для підвищення ефективності господарювання в Україні. Для подальшого розвитку бурякоцукрового виробництва необхідне державне регулювання процесів ціноутворення, усунення диспаритету на сільськогосподарську і промисловою продукцію. Встановлення паритетних цін дасть можливість в нашій країні забезпечити еквівалентність обміну між сільським господарством та іншими галузями.

За останні роки збільшується кількість цукру, що йде на внутрішній ринок і не контролюється державою. Між ціною на цукрові буряки і цукор повинно існувати постійне співвідношення. У ринковому секторі ціновий механізм на сировину та готову продукцію формуватиметься під впливом кон'юнктури ринку, попиту та пропозиції.

На основі зарубіжного ціноутворення рекомендуємо, щоб державне регулювання виробництва цукру здійснювалось через введення двох систем його виробництва: системи "А" і системи "Б".

Цукор, що вироблений в межах системи "А", призначається для споживання на внутрішньому ринку та експорту за міждержавними угодами. Цей цукор відповідає більш суворим вимогам, він пріоритетний, його договірні рамки більш точно визначені державою.

На цукор системи "А" та відповідну кількість буряків державою встановлюються вигідні та стабільні ціни і гарантована реалізація.

Цукор, що виробляється понад обсяги цукру системи "А", відноситься до цукру системи "Б". Кількість виробництва цукру системи "Б" не обмежується.

Ціна на цукор визначається на початку заключення компаніями договорів контракції та з визначенням ціни на цукрові буряки.

Для визначення ціни на цукор потрібно враховувати наступне:

- експорт цукру повинен бути вигідним для виробників і держави;
- імпорт не повинен знижувати ціни на внутрішньому ринку, щоб не довести цукрові заводи до банкрутства;
- при визначенні ціни на цукрові буряки потрібно враховувати ціну на цукор-сирець, який є конкурентом цукрових буряків.

В роботі запропоновано гарантовану ціну на цукрові буряки базисної цукристості 16%, які поступають на цукрові заводи, перераховувати на гарантовану (інтервенційну) ціну цукру стандартної якості за формулою:

$$Цц = \frac{Цб}{0,06},$$

де $Цц$ - ціна 1 т цукру; $Цб$ - ціна 1 тони цукрових буряків; 0,06 - частка цукру, що виробляється з 1 т цукрових буряків, поділена на 2. Якщо ціна для цукрових заводів не

забезпечує необхідної оплати за цукор, тоді визначається підвищена гарантована (інтервенційна) ціна і ціна на цукрові буряки перераховується, виходячи з ціни на цукор за формулою:

$$Цб = Цц \cdot 0,06.$$

Стабільність цін на внутрішньому ринку може бути забезпечена за умови рівноваги попиту і пропозиції. В Україні буде діяти один механізм формування цін тільки тоді, як держава візьме на себе функцію гаранта мінімального (інтервенційного) рівня ціни на цукор та гарантованого рівня ціни на цукрові буряки. Крім того, необхідно створити відповідні державні та добровільні організації, які зможуть виконувати регулювання цін, виробництва цукру, тобто управляти ринком цукру.

Досліджуючи виробничі відносини в бурякоцукровому підкомплексі, дисертант прийшла до висновку, що основним напрямком їх удосконалення є використання елементів ринкової економіки з метою поступового переходу до розвинутого ринкового механізму господарювання. Виникає необхідність у наданні більшої самостійності як бурякосійним господарствам, так і цукровим заводам. Максимальна ефективність бурякоцукрового підкомплексу буде досягнута при найбільшому виробітку кінцевого продукту - цукру - з одиниці площі посіву цукрових буряків і найменших затратах праці.

Ринок цукру формує декілька груп споживачів, які створюють відповідні елементи ринку із своїми обсягами і структурою. Але структура використання цукру в часі по напрямках неоднакова. Так, обсяги споживання цукру на душу населення в Україні у 1995 р. порівняно з 1991 р. зменшилась на 36%, а по Тернопільській області збільшилась на 3,5%. Отже, попит на цукор визначається як його споживчими властивостями, так і платоспроможністю середньодушового доходу населення.

При формуванні внутрішнього ринку цукру запропоновано проводити визначення обсягу виробництва цукру у відповідності з прогнозом кількості населення та науково-обґрунтованою нормою споживання за формулою:

$$ВРц = Кн \cdot Нс \cdot Кп,$$

де $Кн$ - кількість населення; $Нс$ - норма споживання; $Кп$ - коефіцієнт платоспроможності населення.

Обсяги виробництва цукру для внутрішнього ринку по конкретному заводу пропонується розрахувати за формулою:

$$ВР_{ц/з} = \frac{ВР_{ц}}{ВП_{с}} \times ВП_{ц/з},$$

де $ВР_{ц/з}$ - обсяги виробництва цукру, який виробляється цукровим заводом для внутрішнього ринку; $ВП_{с}$ - сумарна виробнича потужність цукрових заводів; $ВП_{ц/з}$ - індивідуальна виробнича потужність цукрового заводу.

Перехід до ринкових відносин вимагає суттєвих організаційних змін у структурі взаємовідносин буряківників і цукрових заводів та створення нових державних організацій, які б займались регулюванням ринку цукру. Бурякосійні господарства не мають організації, яка б захищала їхні інтереси.

Пропонуємо бурякосійним господарствам, які входять у зону цукрового заводу, створити товариство постачальників. А проблеми між бурякосійним господарствами та

цукровими заводами повинні вирішуватися на основі створення на обласному та республіканському рівнях міжгалузевих змішаних комісій. Ми пропонуємо схему міжгалузевих зв'язків в бурякоцукровому виробництві при ринковій моделі управління (рис.2).

Рис. 2. Міжгалузеві зв'язки в бурякоцукровому виробництві при ринковій моделі управління.

Рис.3. Схема структури державної організації "Фонд регулювання ринку цукру" (з філіалами в областях).

В господарській діяльності підприємства повинні мати державну підтримку, гарантію та контроль за виконанням економічних умов. Отже, для виконання функції державної гарантії та дотримання економічних законів пропонується створення організацій з новими функціями, аналогу яких в нашій практиці немає (рис.3).

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Узагальнюючи результати теоретичної, практичної та експериментальної роботи щодо формування ринкової інфраструктури та підвищення ефективності в бурякоцукровому виробництві, ми дійшли до таких висновків:

1. Основним напрямком підвищення ефективності бурякоцукрового підкомплексу є перехід до ринкового механізму господарювання, де торгівля виступає як сполучна ланка між виробництвом сировини і цукру та ринком збуту, вступаючи при цьому в господарські зв'язки між собою, що дозволяє впливати на них, мотивувати підвищення якості виробленої продукції, механізм ціноутворення, конкурентоспроможність як на внутрішньому, так і на світовому ринку, забезпечуючи високу ефективність галузі.

2. Дослідження історичних етапів становлення і розвитку ринкової інфраструктури бурякоцукрового підкомплексу, історичні злети та падіння його розвитку дало можливість науково обґрунтувати нові шляхи підвищення ефективності в бурякоцукровому виробництві в умовах формування ринкових відносин. Виникає необхідність у створенні системи заходів державної підтримки сільськогосподарського виробництва, включаючи бурякоцукрове, спрямованих на забезпечення його ефективного розвитку в ринкових умовах. Це, насамперед, державне регулювання процесів ціноутворення, усунення диспаритету на сільськогосподарську і промислову продукцію та нормативно-правова основа відносин власності.

Зменшення обсягів виробництва цукрових буряків, інфляційний процес та фінансова неспроможність цукрових заводів вчасно розраховуватись з бурякосійними господарствами зумовили зменшення обсягів державної закупівлі та збільшення переробки цукрових буряків на давальницьких засадах. Тому втрата державою регулюючих факторів управління виробництвом є одним із моментів для мотивації пошуку шляхів налагодження і розвитку зв'язків бурякосійних господарств та цукрових заводів для ефективного функціонування бурякоцукрової галузі в період переходу до ринкової економіки. А вже скорочення обсягів виробництва цукрових буряків призвело до відповідного скорочення виробництва цукру.

3. Обґрунтовується необхідність встановлення строків збирання цукросировини шляхом оптимізаційних розрахунків з використанням математичного моделювання, які дозволять порівняти багато можливих варіантів, а при найбільш оптимальних строках копання (переробки) цукрових буряків досягатиметься максимальний вихід цукру з кожного гектара бурякового поля.

4. В роботі досліджено економіко-математичні моделі бурякоцукрового підкомплексу і фактори ефективності, залежні від сільського господарства і цукрового заводу. На основі цього було розроблено методику, яка дозволяє скласти поточні та перспекти-

вні оптимальні програми функціонування бурякоцукрового підкомплексу на основі системного підходу і використання економіко-математичних методів.

5. На основі дослідження проблем екологізації в бурякоцукровому виробництві необхідно здійснити систему заходів, серед яких доцільно виділити запровадження раціональної організації земельної території та виключення з бурякових сівозмін ерозійно-небезпечних земель, впровадження екологічно чистих технологій із застосуванням біологічних методів. Щоб підвищити ефективність відокремлення домішок при прийманні буряків, необхідно впроваджувати технологію очистки буряків сухим способом. Це дозволяє відокремлювати від коренеплідів до 50% землі. Необхідно впроваджувати у бурякоцукровому виробництві ефективні системи оборотного водопостачання з відповідним обладнанням, проводити реконструкцію існуючих очисних споруд для стічних вод, будівництво станцій штучної біологічної очистки стічних вод на цукрових заводах.

6. В умовах переходу до ринкової економіки ефективність діяльності підприємства повинна ґрунтуватися на його конкурентоспроможності та платоспроможності. Адже нові умови економічного розвитку вимагають сучасного підходу до даного питання, оскільки підвищення ефективності бурякоцукрового виробництва залежить від ринкового механізму господарювання, а це, в свою чергу, пов'язане з розвитком відносин власності, створенням ринкової інфраструктури, регулюванням цін і формуванням ефективних господарських структур у даній сфері виробництва.

У зв'язку з невідповідністю існуючих цін на сировину та цукор, автором запропоновано, щоб на цукрові буряки, які поставляються для виробництва цукру на внутрішній ринок та за міжурядовими угодами, держава встановила гарантовану мінімальну ціну базисної цукристості 16 відсотків. З урахуванням цієї ціни визначатиметься рівень інтервенційної ціни на цукор. Для того, щоб в Україні діяв один механізм формування цін, необхідно, щоб держава взяла на себе функцію гаранта мінімального (інтервенційного) рівня ціни на цукрові буряки.

7. Для впровадження ринкового механізму управління бурякоцукровим виробництвом України автором запропоновано ринкову модель управління, метою якої є формування і забезпечення ефективного функціонування регульованого ринку цукру в Україні. Функція регулювання ринку цукру передбачатиме вплив держави на функціонування ринкового механізму управління бурякоцукровим виробництвом виключно шляхом використання економічних важелів і стимулів, таких як квотування, гарантія збуту цукру та цін на нього тощо.

У роботі запропоновано цукрові буряки та цукор виробляти та продавати за двома системами - системою А і системою Б, яким відповідатимуть квоти А і Б.

З метою реалізації цієї моделі передбачається реформування діючих та формування нових державних і недержавних органів управління, тобто для визначення державної політики щодо бурякоцукрового виробництва поставок цукру на внутрішній ринок та за міжурядовими угодами щодо мінімальної ціни на цукровий буряк та цукор автор пропонує створити фонд регулювання ринку цукру, а для захисту економічних, виробничих, правових та інших інтересів виробників цукру добровільну недержавну Національну асо-

ціацію цукрових заводів України, для захисту інтересів бурякосійних господарств - недержавну добровільну організацію бурякосійних господарств.

Впровадження ринкової моделі управління бурякоцукровим виробництвом створить умови для зближення економічних систем України та розвинутих країн, дозволить органічно вписатися в європейське та світове господарство, сприятиме залученню іноземних інвестицій в розвиток бурякоцукрового виробництва, впровадженню високих технологій, а також розширенню існуючих та освоєнню нових зовнішніх ринків цукру. Ринкова модель управління суттєво зміцнить експортний потенціал цукрового виробництва, забезпечить збільшення надходжень до бюджету та підвищить економічну ефективність виробництва.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВІДОБРАЖЕНІ В ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ:

1. Круп'як Л.Б., Пендзей Я.І. Роль аналізу в формуванні якості сировини цукрових заводів // Проблеми обліку, контролю і аналізу в підприємствах аграрного сектору економіки України. Зб. наук. статей. Вип.3.-Тернопіль, 1995.-0,1 д.а., в т.ч. особисто автора - 0,09 д.а.
2. Круп'як Л.Б., Крутій М.М. Підвищення якості цукру в умовах ринкової економіки // Проблеми підвищення ефективності агропромислового комплексу. Зб. наук. статей. Вип.1.-Тернопіль, 1996.-0,2 д.а., в т.ч. особисто автора - 0,1 д.а.
3. Круп'як Л.Б., Яремчук І.Г. Цінні папери на біржах США // Проблеми розбудови державності України.-№1989-Ук93, 1993.-0,5 д.а., в т.ч. особисто автора - 0,4 д.а.
4. Круп'як Л.Б., Проблеми використання та очищення води // Ефективність реформування аграрної сфери і шляхи раціонального використання природних ресурсів Поділля. (Матеріали наук.-практ. конференції).- Тернопіль: ІАБ, 1996.- 0,2 д.а.
5. Круп'як Л.Б., Яремчук І.Г. Підвищення якості сировини та цукру в умовах ринкової економіки / Тернопілля'95. Регіональний річник.- Кн.1.- Тернопіль: Збруч, 1995.- 0,3 д.а., в т.ч. особисто автора - 0,2 д.а.
6. Круп'як Л.Б., Чи знайдемо вихід з кризи в управлінні ринком цукру? // Тернопілля'96. Регіональний річник. -Кн.2.- Тернопіль: Збруч, 1996.- 0,4 д.а.
7. Круп'як Л.Б., Проблеми охорони навколишнього середовища у цукробуряковому виробництві // Тернопілля'96. Регіональний річник. -Кн.2.- Тернопіль: Збруч, 1996.- 0,5 д.а.
8. Круп'як Л.Б., Яремчук І.Г. Підвищення ефективності ринкових відносин в бурякоцукровому виробництві // Актуальні проблеми соціально-економічного розвитку Подільського регіону: Тези доп. міжобласної наук.-практ. конференції. -Тернопіль, 1992.-0,2 д.а., в т.ч. особисто автора - 0,1 д.а.

Анотація

Круп'як Лідія Богданівна. Формування ринкової інфраструктури та підвищення ефективності бурякоцукрового виробництва (на прикладі АПК України).-Рукопис.

Дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.07.02.-Економіка сільського господарства і агропромислового комплексу. Тернопільська академія народного господарства, Тернопіль, 1997.

Захищається рукопис дисертації, яка містить дослідження економічних проблем і пропозиції з підвищення ефективності бурякоцукрового виробництва. Досліджено етапи формування ринкової інфраструктури в АПК, зокрема, в бурякоцукровому виробництві. Визначені шляхи формування цінового механізму при виробництві сировини і цукру. Розроблені пропозиції з визначення ціни на цукрові буряки і цукор як одного із елементів еквівалентності взаємозв'язків у бурякоцукровому підкомплексі з урахуванням діючої практики і зарубіжного досвіду.

Розроблена методика впровадження ринкової моделі управління в бурякоцукровому виробництві, яка створить умови зближення економічних систем України і розвинутих країн. дозволить їй органічно ввійти у європейське і світове товариство.

Ключові слова: бурякоцукрове виробництво, економічна ефективність, витрати на виробництво, ціна, торговельна інфраструктура, ринкова модель.

Аннотация

Крупяк Л.Б. Формирование рыночной инфраструктуры и повышение эффективности свеклосахарного производства (на примере АПК Украины).-Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата экономических наук по специальности 08.07.02 - Экономика сельского хозяйства и агропромышленного комплекса. Тернопольская академия народного хозяйства, Тернополь, 1997.

Защищается рукопись диссертации, которая содержит исследования экономических проблем и предложения по повышению эффективности свеклосахарного производства. Исследованы этапы формирования рыночной инфраструктуры в АПК, в частности в свеклосахарном производстве. Определены пути формирования ценового механизма при производстве сырья и сахара. Разработаны предложения по определению цены на свёклу и сахар как одного из элементов эквивалентности взаимоотношений в свеклосахарном подкомплексе с учётом существующей практики и зарубежного опыта .

Разработана методика по внедрению рыночной модели управления в свеклосахарном производстве, которая создаст условия сближения экономических систем Украины и развитых стран, разрешит ей органически войти в европейское и мировое хозяйство.

Ключевые слова: свеклосахарное производство, экономическая эффективность, затраты производства, цена, торговая инфраструктура, рыночная модель.

Annotation

Krupyak L.B. Formation of the market infrastructure and raising of effectiveness of the sugar – beet production (on the example of the Agro-industrial Complex of Ukraine).

The thesis for the degree of the candidate of economic sciences in the specialty - 08.07.02. - economy of agriculture and agro-industrial complex.

Ternopil Academy of National Economy. Ternopil, 1997.

The manuscript of the thesis being defended contains the investigations of economic problems and suggestions for raising of sugar-beet production effectiveness. The stages of formation of market infrastructure in ALC, in sugar-beet production in particular are investigated. The ways of formation of price mechanism for sugar and raw material producing are defined. The proposals for determination of sugar and sugar-beet price as one of the elements of equivalency of relationships in sugar-beet undercomplex are worked out having taken into consideration the current practice and foreign experience.

The method's for introduction of market model of sugar-beet production management are elaborated, and it will create conditions for bringing together economic systems of Ukraine and developed countries and will give the possibility to join the European and the world economy.

Key words and word combinations: sugar-beet production, economic effectiveness, production spending, price, trade infrastructure, market model.